

parmenides

nereden başladığımın bir
önemi yok, çünkü geri
döneceğim oraya

İlk varlık filozofu ve ontolojinin alfabesi

DESTEK YAYINLARI: 1764

FELSEFE: 85

**PARMENİDES / NEREDEN BAŞLADIĞIMIN BİR ÖNEMİ YOK,
ÇÜNKÜ GERİ DÖNECEĞİM ORAYA**

Yayına Hazırlayan: Hamza Celâleddin

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Destek Yapım Prodüksiyon Dış Tic. A.Ş.

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun

Felsefe Serisi Yayın Koordinatörü: Özlem Küskü

Üretim Koordinatörü: Semran Karaçayır

Editör: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: İlkur Muştu

Sayfa Düzeni: Cansu Poroy

Sosyal Medya-Grafik: Mesud Topal-Nursefa Üzüm Kalender-Samet Ersöz

Reklam ve Tanıtım: Selen Çavuşoğlu-Işıl Ilgıt Şimşek

Destek Yayınları: Mayıs 2023

Yayıncı Sertifika No. 43196

ISBN 978-625-441-924-9

© Destek Yayınları

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42

Faks: (0) 212 252 22 43

www.destekdukkani.com

info@destekyayinlari.com

facebook.com/DestekYayinevi

twitter.com/destekyayinlari

instagram.com/destekyayinlari

Deniz Ofset – Çetin Koçak

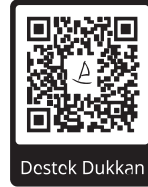
Sertifika No. 48625

Maltepe Mahallesi

Hastane Yolu Sokak No. 1/6

Zeytinburnu / İstanbul

Tel. (0) 212 613 30 06

Destek Dukkan

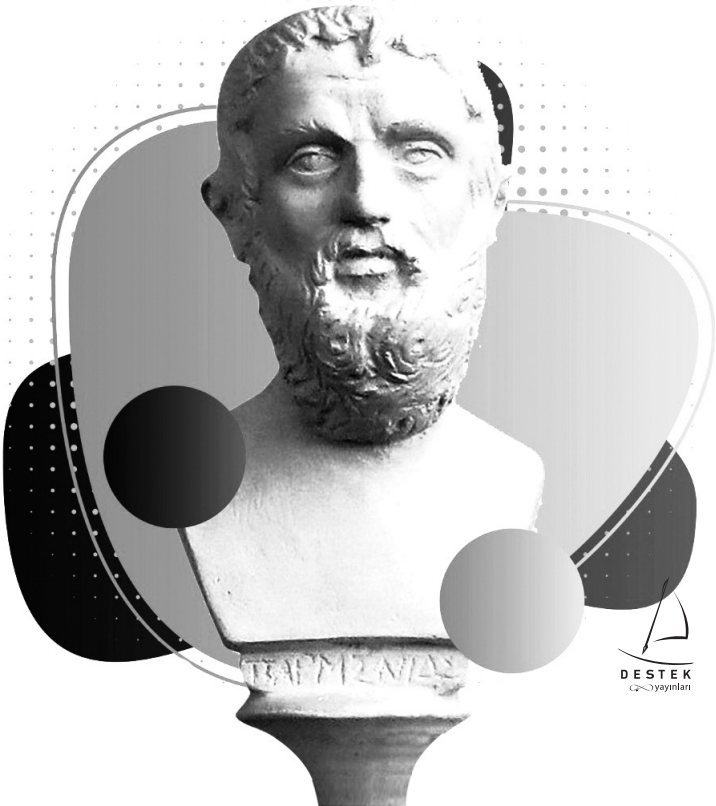

parmenides

nereden başladığının
bir önemi yok, çünkü
geri döneceğim oraya

İlk varlık filozofu ve ontolojinin alfabesi

Yayıma Hazırlayan: Hamza Celâleddin

*“Parmenides’in
meziyetlerinden biri de
‘varlık’, ‘yokluk’, ‘bilme’,
‘birlik’, ‘özdeşlik’ gibi
genel kavramları sistematik
bağlantıları içinde
ele almaya çalışan
ilk filozof olmasıdır.”*

– Willem Jacob Verdenius

Önsöz

Klasik felsefe tarih yazımı, uzun zaman boyunca ve oldukça da yaygın biçimde, felsefenin Sokrates, Platon ve Aristoteles'ten başladığı; bilhassa da Sokrates'in "felsefenin babası" olduğu yönünde kritik bir yanılığın temel kanaat haline getirmişti. Fakat özellikle modern-sonrası dönemde, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda ve elbette günümüzde de süren şekilde; felsefenin ilk adımlayıcıları olan Sokrates-öncesi (presokratik) filozoflara, bir başka deyişle doğa filozoflarına dönüş için felsefi bir kazı çalışması başlatıldı. Bu kazı çalışmasının temellerini, on dokuzuncu yüzyılın devrimci filozoflarından olan Friedrich Wilhelm Nietzsche attı. Nietzsche'nin bu kazı çalışmasındaki temel motivasyonu bu filozofların neden görünür olmadığına yönelik bir merak değil, Sokrates'in aşılarak bu filozoflara dönüşün elzem olduğuna yönelik felsefi kanaat idi. Çünkü ona göre Sokrates ile başlayıp Aydınlanma'ya (Immanuel Kant'a) kadar uzanan Batı metafizik tarihi yerle bir olmuş, bu felsefe serüveninin inşa etmiş olduğu tüm değerler hükmünü yitirmiş, bir başka deyişle ise tarihin zorunlu olarak

evrilmiş olduğu nihilizm* kendisini iyiden iyiye ortaya koymuştu. Bu durumda felsefenin “çocuk” haline dönmesi ve yeniden inşa edilmesi gerekiyordu. Bu yeniden değerlendirme ve yeniden inşa sürecindeki rehberlerimiz ise, ancak ve ancak presokratik filozoflar olabilirdi. Çünkü yine Nietzsche’nin iddia ettiği biçimde, Sokrates felsefeye ihanet etmişti ve ihanet etmiş olduğu felsefe ise, tam da sözünü etmiş olduğumuz presokratik felsefeydi. Bu yüzden de bu filozoflar bize, felsefenin ilk ve doğal reflekslerini sağlayabilir, Varlık’a ilişkin daha saf bir algılayma yöntemi kazandırabilir, yeryüzünün asıl muhatabı olan ve Sokrates tarafından aşağılanan, ikincilleştirilen, hor görülen “beden”i yeniden merkeze yerleştirebileceğimiz bağlamı sunabilirlerdi. Bu felsefi kanaatler ışığında, Nietzsche başta olmak üzere, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl filozofları ve felsefe tarihçileri, bu filozofları görünür kıldılar. Bu filozoflardan bazıları; ilk filozof olarak da kabul edebileceğimiz Miletli Thales, onun öğrencileri olan Anaksimenes ve Anaksimandros, Efesli Herakleitos, Samoslu Pythagoras, Akragaslı Empedokles ve elbette kitabımıza konu olan Elealı Parmenides’tir.

Parmenides, Herakleitos ile birlikte Nietzsche’nin özellikle işaret ettiği filozofların başında gelir. Zira Parmenides, Varlık’ın bütünlüklü bir nitelemesini ve

* Buradaki nihilizmi bir felsefe akımı olarak değil, en yüksek, en yüce ve en evrensel değerlerin dahi değerini yitirdiği bir değersizlik çağı olarak okumak gerekiyor. Nietzsche bu zorunlu tarihsel çağı işaret ederken yirminci ve yirmi birinci yüzyılı kastediyor.

ontolojik olarak geniş bir perspektifi ortaya koymuş ilk filozof olarak anılabilir. Kimi yorumlara göre Parmenides, ontolojinin de kurucusudur. Daha açık söylemek gerekse; bütün ontolojik tartışmalar, Parmenides'in Varlık kavrayışına uyumluluk ya da zıtlık üzerinden kurgulanmıştır. Hatta yukarıda da bahsettiğimiz biçimde, felsefenin kurucuları ilan edilen Platon'un ya da Aristoteles'in ontolojik kavrayışları, farklı perspektiflerden Platon'u da Aristoteles'i de etkilemiştir.

Parmenides ontolojisinde iki temel soru vardır: "Varlık sabit midir yoksa akışta mıdır?" ve "Varlık birlik, biriciklik, teklik hali midir, yoksa çoğul mudur, çokluktan mı teşekkül etmiştir, birden daha fazlası mıdır?"

Bu iki temel ontolojik sorunun ortaya çıkışı, Parmenides'in Varlık nitelendirmeleri sayesinde. Varlık'a ilişkin bu iki temel soruya Parmenides'in vermiş olduğu cevaplara itiraz, yine presokratik filozoflar olan Herakleitos ve Empedokles'ten gelecektir. Varlık'a yönelmiş bu "çocukça" tartışmalar, felsefenin temelini ve özünü oluşturuyor olduğundan, Parmenides'in yaşamöyküsel ve felsefi hikâyesi, çabucak hepimizin alakasını cezptemelidir. Öyleyse Parmenides, gerçekte ne demiştir?

Aslında Parmenides'in ne söylediğinin anlaşılması oldukça güçtür. Zira presokratik filozofların söylediklerine dair elimizde pek az ve bölük pörçük bir yazın; bu pek az yazının da aktarılmasında pek çok tarihsel problem vardır. Buna rağmen, diğer presokratiklere nazaran Parmenides'in düşünceleri, belki daha eksik ama daha

derli toplu biçimde aktarılmayı başarmıştır. Parmenides gibi şanslı birkaç filozof dışındaki presokratiklerin parçaları çok daha dağınık, çok daha bağlamdan kopuk biçimde aktarılmışken; Parmenides'in düşünceleri hiç değilse takip edilebilir. Hiç değilse Parmenides'in felsefesini aktardığı şiir, bölümlendirilebilir, başlıklandırılabilir ve bu yolla da izlenebilir. Elbette tahmin edilebilir ki Parmenides'in fragmanlarından pek çoğu eksiktir ya da kayıptır. Fakat yine de izlenmesi, diğer presokratiklere nazaran biraz daha kolaydır. Bize ulaşan Parmenides parçalarının çoğu Simplicius tarafından korunmuştur ve bu yüzden ona minnet duyabiliriz. Öyleyse kayıp yaşamöyküsünden başlamak üzere, ontolojinin öncüsü bu doğa filozofunu elden geldiğince izlemeye koyulabiliriz.

Hamza Celâleddin

*“Nereden başladığımın
bir önemi yok.
Çünkü geri döneceğim
oraya.”*

Kayıp bir yaşamöyküsü

*“Kökü suda...”**

Sokrates öncesi pek çok filozofta olduğu gibi, Elealı Parmenides’te de yaşamöyküsel anekdotlara ulaşmak oldukça güçtür ve bu güçlük bizi kimi söylenceleri ve kimi ilişkilendirmeleri de hakikat kabul etmeye mecbur kılar. Böylesi bir tarihsel pozisyon, Parmenides’in felsefi karakterini, motivasyonunu ve yönelimini anlamamızı da bir hayli güçleştirir. Zira bir filozofun yaşamöyküsü, onun iz sürülebilir olan felsefesidir. Yani felsefi kavramlar filozofların yaşamöykülerinde bedenleşir ve hakiki, pratik ve yeryüzüyle ilişkilenebilmiş bir bağlama otururlar.

Her ne kadar bugün bu beden ve yaşamöyküsü iz sürücülüğünün felsefi magazin olduğunu ve felsefe ile

* *Fragmanlar*, Parmenides, Çev. Kaan H. Ökten, Alfa Yayınları, s. 123.

ilgili olmadığını iddia edenler varsa da (onlar sadece kavramlar hakkında konuşulması gerektiğini iddia ederler); felsefi kavramlar tarih üzerinde kendiliğinden uçuşan, bir bedene yapışmamış ve bir bedenden yoksun soyut tüyler olmadığından ötürü, bana göre bu iz sürücülük öncel ve önemlidir. Çünkü felsefi kavramlar yaşamöyküsel ve bedensel bağlamlara muhtaçtırlar; öyle olmasaydı eğer bir kavramın nasıl olup da birden fazla bağlama ve hatta birden fazla anlama sahip olduğu açıklanamazdı. Ve yine çünkü, filozof dediğimiz kimse-ler, havada uçuşan kavramları marangozhanelerden aldıkları bağlam kalıplarına yerleştirmekle görevli felsefi robotlar olmadıklarına göre, her biri bir beden ve bir yaşamöyküsünün sözcüsü olarak kabul edilmelidir.

Gel gelelim Parmenides'in yaşamına dair her ne kadar az bilgiye sahip olsak da yine de hiçbir şey bilmiyor değilizdir. Bu bilgilerimizin bir kısmı tarihsel hakikate, bir kısmı ise inanmaya mecbur kaldığımız söylencelere ve ilişkilendirmelere dayanmıştır. Yine de bir kısmı söylenceden ileri gelen bu pek az bilgi, belki bir noktada bizim işimize yarıyor olabilir. Bu yüzden bu kayıp yaşamöyküsünden kısaca (aslından zorunlu olarak kısaca, yani olabildiği kadarıyla) bahsetmekte fayda vardır.

Parmenides, tam olarak doğum tarihi bilinmese de tahmini olarak milattan önce altıncı yüzyılda Eleada dünyaya gelmiş ve milattan önce beşinci yüzyılda erginliğe ulaşmış felsefesini ortaya koymaya başlamış ve aynı

yüzyılda da ölmüştür (elbette ki tam olarak doğum, olgunluk ve ölüm tarihleri halen tartışmalıdır ve tam olarak bilinmemektedir). Elea, şimdiki İtalya'nın batı kıyılarında, zamanın felsefi merkezlerinden birisi olan Kroton ve Empedokles'in kenti olan Akragas'a nispeten yakın olan, Antik Yunan felsefesinin merkezi sayılabileceğimiz Atina'ya ise yaklaşık bin kilometre uzaklıkta vücut bulmuş ve bugünkü Salerno civarında bulunan; Parmenides ile birlikte Ksenofanes, Zenon gibi antik felsefenin önemli filozoflarına ev sahipliği yapmış önemli bir kent okulu, ekolüdür. İyon, Adriyatik ve Tiren denizlerinin yarattığı üçgen içerisinde yer alan ve Tiren Denizi'ne kıyı salmış Elea kolonisi, bugün İtalya sınırları içerisindeki antik varlığını sürdürmektedir. İşte böylesi bir coğrafi konumda doğmuş ve yaşamış olan Parmenides, Antik Yunan felsefesi tarihi için en güvenilir ve en sıcak kaynaklardan birisi olan Diogenes Laertios'un* aktardığına göre zengin, ünlü ve soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir ve babasının ismi de Pyres'tir.

Çocukluğuna ve gençliğine dair hemen hemen hiçbir bilgi bulunmamakla birlikte, kuvvetle muhtemel yine Elealı olan Ksenofanes'in, bir ihtimal ile de ilk filozof Thales'in öğrencilerinden birisi olan Miletoslu Anaksimandros'un öğrencisidir. Söylentiye göre Sisamlı Melissus'un hocasıdır. Ve yine söylentiye göre Zenon'un hem hocası hem de sevgilisidir – ki bu

* *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Laertios, Diogenes, Çev. Candan Şentuna, Yapı Kredi Yayınları.

söylenti tarihsel gerçekliğe pek de aykırı görünmemektedir. Zira antik felsefede hoca-öğrenci ilişkileri, genellikle bir aşk ilişkisiyle bağlantılıdır. Buradaki aşk hem bedensel tutkuyu hem de ruhsal, zihinsel ve düşünsel bağlılığı içermektedir. Platon'un *Parmenides* diyalogunda, Parmenides'in Atina'ya gelerek genç Sokrates ile sohbet ettiği varsayımı mevcuttur – ki bu tarihsel olarak pek çok şüpheyi beraberinde getirmektedir. Parmenides'in bugüne ulaşmış olan tek eseri –ki bu eserin birçok parçası da eksiktir– *Doğa Üzerine* isimli şiiridir. Bu şiir, Parmenides'in varlık görüşünün mükemmelen olmasa bile yaklaşık biçimde ifadesini içerdiği için, felsefi olarak oldukça kıymetli görülebilir. Hiç değilse, bu şiirin bölümcemeleri, bölümcemelerinin başlıkları ve anafikirleri açık görünmektedir. Bu halde, şimdilik Parmenides'in yaklaşık olarak hangi çağda yaşadığı, hangi coğrafyalarda devindiği ve muhtemel kimlerle ilişkilendiğine dair bilgiler yeterli görünmektedir. Zaten yeterli görünmese bile, bundan daha fazla bilgiye erişebilecek de değilizdir. Fakat yine de bu noksan bilgilerle birlikte bize ulaşan fragmanları birleştirdiğimizde, elimizde hiç değilse bile bir felsefi perspektif olacaktır. Pekâlâ, denemeye değer öyleyse...

*“Düşünölebilen ile
olabilen aynı şeydir.”*

İlk gerçek ontoloji

“Bırakın akıl karar versin.”

Bugün Platon’dan Aristoteles’e, Rene Descartes’tan Immanuel Kant’a, Baruch Spinoza’dan George Berkeley’ye Gottfried Leibniz’den Friedrich Nietzsche’ye, Arthur Schopenhauer’dan Martin Heidegger’e kadar pek çok ontolojik görü ve görüşe sahibiz. Fakat arkeolojik bir araştırma ile ilk etraflı ve felsefi temellere sahip ontolojik kavrayışın Parmenides’e ait olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Öyle ki Parmenides, felsefenin doğduğu ilk zamanlarda, mevcut ontolojik problemlerimiz bağlamında düşünüldüğünde, hem soruyu organize eden hem de yanıtları tarihselleştiren öncü filozof sayılabilir. Bu problemler ve bu problemlere dair geliştirilmiş bütün yanıtlar, bugün halen birer tartışma konusu ise eğer, bu

Parmenides'in bir ontolojik kırılma noktası olduğuna işaret edecektir. Bu kırılma öylesi tarihseldir ve öyle kritiktir ki ontolojinin görünür kurucusu sayılan Platon ve Aristoteles de Parmenides'ten belli nispetlerde etkilenmişlerdir. Ve yine presokratik dönemden Herakleitos ve Empedokles, Parmenides'in Varlık kavrayışına karşıtlıklarıyla, ontolojinin temel tartışmalarını ortaya çıkarabilmişlerdir. Bugün hâlâ Varlık'a ilişkin bir tartışmaya sahipsek eğer (ve evet, halen sahibiz), bunu Parmenides'in Varlık kavrayışına borçluyuzdur. Monizm ya da plüralizm, Varlık'ın sabit ya da oluş halinde oluşu gibi ontolojinin en temel tartışmaları, Parmenides felsefesinde mükemmelen karşılık bulabilir. Bu sebeple Elealı filozof, felsefenin en dinamik ve en temel disiplini olan ontolojinin olmazsa olmaz durağıdır.

Öncelikle Parmenides, tek tek var olanların ne olduğu ile değil, bütün tikel var olanların ortaklaştığı tümel Varlık'ın ne olduğu ile ve onun işaretleriyle ilgilenmiştir. Yani Parmenides'in felsefesine konu olan Varlık, bir masa, bir insan, bir ağaç, bir gezegen ya da bir toz tanesi değil, bütün bunları içine alan, bütün bunları kendi göğsünde ve pınarında yaşatan bir tümellik hali; kendisini işaretparmağımızla gösteremeyeceğimiz bir soyutlukta fakat işaretparmağımızla gösterdiğimiz her şeyde aslında onu gösterdiğimiz bir somutlukta ifadesini bulan bir ilkedir. Bu açıdan bakıldığında, Parmenides'in ortaya koymuş olduğu ontolojik ilkeler, daha en baştan evrensellik iddiası taşımakta ve felsefi bir zemine